

Uplatňování nepřiznaných nároků z transformace zemědělských družstev

Milan PEKÁREK

I. Úvodem

Transformace jednotných zemědělských družstev, jíž se tato družstva musela podrobit podle zákona 42/1992 Sb. a který také obsahoval režim této transformace, byla ukončena¹. Podle citovaného zákona ukončení transformačního procesu mohlo mít pouze dvojí podobu. Tou první byl návrh na zápis změn transformovaného družstva nebo na zápis nově z transformace původního družstva vzniklých podnikatelských subjektů (příčemž to zdaleka nemusela být vždy zase jen družstva), anebo podobu rozhodnutí o zrušení družstva a jeho vstupu do likvidace. Toto rozhodnutí mohli učinit sami členové družstva na své členské schůzi, nebo soud, jestliže se o skutečnosti, že družstvo nesplnilo povinnost se v zákonem stanovené lhůtě transformovat, dověděl. Podnět k řízení o zrušení družstva mohl dát kdokoli (srov. ust. 12 zák. č. 42/1992 Sb. a 765 odst. 4 obchodního zákoníku). Zákon č. 42/1992 Sb. pro transformaci družstva stanovil lhůtu 1 rok. Tato lhůta byla dodržena, jestliže družstvo schválilo transformační projekt anebo, mělo-li dojít k jeho přeměně na jiné právnické osoby, byl podán návrh na jejich zápis do obchodního rejstříku (srov. § 12).

Výsledkem transformace jsou mj. i majetkové podíly osob, které byly oprávněny se transformace družstev účastnit. Tyto majetkové podíly představují majetkovou účast těchto osob v určitém konkrétním družstvu. Citovaný zákon (dále jej budeme označovat jako „transformační zákon“), ba ani jiný právní předpis, neříká nic o právní povaze těchto majetkových podílů. Ta není ani předmětem těchto úvah. Omezím

¹Tím nemá být řečeno, že je ukončena transformace družstev vůbec, rozumíme-li jí jejich vnitřní proměnu ve směru jejich dalšího vývoje a přizpůsobování se novým sociálně ekonomickým podmínkám České republiky, zejména podmínkám tržního hospodářství založeného na soukromém vlastnictví. Ukončením transformace máme v těchto úvahách na mysli ukončení procesu, který je popsán a právně reglementován v uvedeném zákoně.

se proto na pouhé konstatování, že podle mého názoru majetkový podíl občana v družstvu (bez ohledu na to, zda jde o člena či nikoli) nemá podobu pohledávky, jak to např. tvrdí ust. § 33a zák. č. 229/1991 Sb., neboť mezi občanem a družstvem není dosud závazkový (obligační) vztah, ale vztah věcnéprávní, analogický vztahu spoluvlastnickému. Obligační vztah mezi družstvem a oprávněnou osobou vznikne až teprve v okamžiku, kdy oprávněná osoba o vypořádání svého majetkového podílu družstvo požádá. Teprve tehdy vznikne závazek družstva se s oprávněnou osobou vypořádat.

Je pouze nedostatkem pozitivní právní úpravy, že právní povahu ani režim tohoto vztahu nevymezuje. To je zvlášť nepříznivě pocíťováno tam, kde o této majetkové účasti neujednájí něco jiného sami účastníci tohoto vztahu.

Vraťme se však k vlastní problematice našich úvah. Tou jsou problémy způsobené tím, že občanovi v procesu transformace družstva bylo odepřeno postavení oprávněné osoby, anebo sice jako oprávněná osoba v tomto procesu vystupoval, ale jím uplatňované nároky byly uznány jen zčásti.

II.

Občan jako oprávněná osoba v transformaci zemědělských družstev

Dříve, než se pokusíme shora uvedené situace řešit, připomeňme si, kdo mohl být v procesu transformace zemědělských družstev oprávněnou osobou. Uvedenou problematiku řešil 14 zákona č. 42/1992 Sb. tak, že jako oprávněné osoby označil:

- a) Členy družstev, pokud jejich členství existovalo již k 30. 11. 1991 (nikoli tedy alespoň do 30. 11. 1991, jak je také někdy vykládáno).
- b) Vlastníky půdy a vlastníky ostatního majetku užívaného družstvem o hodnotě nejméně 30 tis. Kčs; jde o dvě skupiny vlastníků

– vlastníků půdy, přičemž výměra vlastněné půdy není pro splnění tohoto předpokladu rozhodující,

– vlastníků ostatního majetku užívaného družstvem; ostatním majetkem se zde rozumí živý a mrtvý inventář, osiva, zásoby, krmiva hnojiva. Pouze této skupiny se také týká požadavek, aby hodnota majetku činila alespoň 30 tis. Kčs (při ocenění v cenách platných ke dni účinnosti zák. č. 229/1991 Sb.). Označení tohoto majetku jako majetku „užívaného družstvem ...“ upřesňuje okamžitě totéž ustanovení tak, že jej družstvo převzalo, užívá nebo užívalo alespoň ke dni účinnosti zákona č. 162/1990 Sb., t.j. k 15. 5. 1990.

- c) Občany (členy i nečleny), kterým se podíl na jmění družstva stanoví podle zvláštních předpisů. Zvláštními předpisy se v této souvislosti rozumí, jak z poznámky pod čarou č. 4 k tomuto ustanovení vyplývá, tři základní restituční zákony – zák. č. 403/1990 Sb., zák. č. 87/1991 Sb. a zák. č. 229/1991

Sb., všechny ve znění pozdějších předpisů. To, jestli se podle těchto předpisů oprávněné osobě stanoví podíl na majetku družstva ovšem nevyplývá automaticky z těchto předpisů, ale z toho, zda se na tomto způsobu vypořádání restitučních nároků oprávněné osoby s družstvem dohodly. V tom případě pak nominální hodnota restitučního nároku představuje část tzv. „základního podílu“ (spolu s eventuálním majetkovým vkladem člena). Automaticky se pak k tomuto restitučnímu nároku přihlíží při výpočtu tzv. „kriteriálního majetkového podílu“ na ostatní majetek užívaný družstvem (ust. § 17 písm. c)).

Základními předpoklady pro to, aby se občan stal oprávněnou osobou v transformaci zemědělského družstva tedy podle zákona byly následující skutečnosti:

- a) U osob skupiny ad a) – členství v transformovaném družstvu existující nejpozději od 30. listopadu 1991 a trávající alespoň v době účinnosti transformačního zákona.
- b) U osob skupiny ad c) – existence restitučního nároku a uzavření dohody o takovémto způsobu jeho vypořádání.
- c) U osob skupiny ad b)
 - vlastnictví pozemků nebo jiného zemědělského majetku užívaného družstvem alespoň k 15. 5. 1990,
 - přihlášení se u družstva jako oprávněná osoba do 28. 4. 1992
 - prokázání vlastnictví ke shora uvedenému majetku (rovněž do 28. 4. 1992).

Všechny tři skutečnosti požadované u skupiny osob ad b) musely být splněny, aby občan mohl být za oprávněnou osobu považován.

Jestliže občan splňoval zákonem stanovené předpoklady a stal se oprávněnou osobou alespoň v některé se shora uvedených skupin oprávněných osob, získal současně i postavení účastníka transformačního procesu a tedy i možnost ovlivňovat jeho průběh. A to jednak přímo, jednak prostřednictvím voleného transformačního orgánu – transformační rady.

Přímý vliv na transformační proces vykonával občan již tím, že v něm uplatňoval své hmotněprávní nároky na výpočet majetkového podílu v družstvu. Vedle toho však mohl jako účastník transformačního procesu svou osobní aktivitou ovlivňovat průběh a výsledky jednání nejvyššího transformačního orgánu – transformační valné hromady. Právě tuto formu účasti považoval zákonodárce za rozhodující a proto v transformačním zákoně nejenže uložil představenstvu družstva svolat na ni oprávněné osoby, ale především valnou hromadu prohlásil za řádně svolanou jen tehdy, byly-li na ni oprávněné osoby pozvány doporučenými dopisy nebo pozvánkami převzatými proti potvrzení (srov. § 5 odst. 1 a 10 odst. 1). Právě z důrazu, který zákon klade na prokazatelnost skutečností, že oprávněné osoby byly na jednání transformační valné hromady pozvány, lze dovodit záměr zákonodárce a současně i cíl zákona v tomto směru, zajistit účast skutečně všech oprávněných osob a zabránit družstvu,

aby některé z nich třeba i záměrně ponechalo stranou transformačního dění. Tento závěr je důležitý ve vztahu k dalšímu ustanovení zákona, které říká, že transformační valná hromada je způsobilá volit transformační radu (§ 5 odst. 2) a později pak projednávat transformační projekt (§ 10 odst. 2) mj. pouze za předpokladu, že byla řádně svolána. Jinými slovy ve shora uvedených souvislostech to znamená, že ji zákon považuje za řádně svolanou jediné tehdy, jestliže na ni byly předepsaným způsobem pozvány skutečně všechny oprávněné osoby.

Nepřímo ovlivňovaly oprávněné osoby proces transformace prostřednictvím dalšího transformačního orgánu – transformační rady, do níž zvolily své zástupce.

Závěrečná poznámka této části našich úvah se týká právě zmíněných „transformačních orgánů“. Jak jsem již výše naznačil, byly dva – transformační valná hromada a transformační rada.

Transformační valná hromada plnila funkci nejvyššího orgánu v procesu transformace. Volila další transformační orgán – transformační radu – a především schvalovala transformační projekt. V rámci něho pak i počet oprávněných osob. Svou funkci plnila v podobě shromáždění oprávněných osob.

Transformační rada jako zastupitelský orgán vykonávala zákonem jí svěřené kompetence převážně organizační a kontrolní povahy. Plnila své funkce v období mezi jednáními transformační valné hromady. Vystupovala jako partner družstva v procesu transformace s hlavním úkolem hájit zájmy oprávněných osob bez ohledu na to, zda jsou členy družstva či nikoli.

Podstatné pro naše další úvahy v souvislosti s těmito orgány jsou následující zjištění:

- a) Žádný z transformačních orgánů nebyl orgánem družstva, ale orgánem zřízeným zákonem ad hoc jen pro potřeby transformace družstva. Transformační zákon je také vybavil jen velmi účelově formulovanou právní subjektivitou, jejíž součástí však v žádném případě nebyla subjektivita v oblasti majetkoprávních vztahů, včetně vztahů majetkoprávní odpovědnosti. Dokonce se zdá, že je opomněl vybavit jakoukoli odpovědností.
- b) Působnost těchto orgánů byla vázána výlučně na transformační proces. Z toho lze dovodit, že spolu s jeho skončením tyto orgány zanikly. Také obchodní zákoník, do jehož režimu zemědělská družstva transformací přešla, nezná žádné takovéto orgány, ani mimo družstvo a tím méně uvnitř družstva, které by mohly zasahovat do družstevních záležitostí vyhrazených tímto zákoníkem výhradně orgánům družstva.

Uvedená zjištění nabývají na významu v situaci, kdy nepřiznání nároku občanovi v procesu transformace družstva byla výsledkem rozhodnutí nikoli družstva, ale těchto orgánů.

III. Případy, kdy občanovi nebyl majetkový podíl přiznán vůbec

Příčinou vzniku těchto situací bude prakticky vždy pouze skutečnost, že občanovi nebyl přiznán statut oprávněné osoby.

Předpoklady pro vstup občana do transformačního procesu jako oprávněné osoby jsem vymezil v předchozí části těchto úvah.

Nepřiznání tohoto postavení tedy mohlo být důsledkem záměrného postupu družstva v tomto směru, anebo, což bude častější případ, nesprávného vyhodnocení zjištěných skutečností. V těchto případech je mimo jakoukoli pochybnost, že jestliže občan splňoval všechny předpoklady pro to vystupovat jako oprávněná osoba v transformačním družstvu, a to alespoň v některé ze skupin oprávněných osob a družstvo jej odmítlo, porušilo zákon. Zde je však třeba upozornit na jednu závažnou skutečnost. Porušení zákona ze strany družstva v těchto případech nespočívá jenom v tom, že odmítlo občana považovat za oprávněnou osobu. Ale také v tom, že o této otázce rozhodovat mu vůbec nepříslušelo. Rozhodnutí o tom kdo je či kdo není oprávněnou osobou náleželo totiž transformačním orgánům, z nich pak s konečnou platností nejvyššímu z těchto orgánů – transformační valné hromadě. V případě odmítnutí družstvem měl občan vždy možnost obrátit se na transformační radu a nakonec ještě i přímo na transformační valnou hromadu². Rozhodlo-li namísto transformačního orgánu družstvo, nepochybně překročilo svou kompetenci.

Jestliže však to byl transformační orgán, který odmítl občana jako oprávněnou osobu, ocitá se občan ve velmi nepříznivé situaci. Platí zde totiž to, co jsem uvedl v závěru předchozí části těchto úvah, že totiž transformační orgány jednak již dnes neexistují a i kdyby existovaly, nenesou za svá rozhodnutí a jejich důsledky žádnou právní odpovědnost. Za odpovědné vůči takto postižené oprávněné osobě nelze považovat ani družstvo vzhledem k tomu, že tyto transformační orgány nikdy nebyly orgány družstva. Důsledky jejich protiprávních rozhodnutí nelze proto družstvu přičítat. A to ani tehdy, jestliže členové družstva měli v těchto orgánech většinu.

Případy, kdy by občanovi nebyl přiznán vůbec žádný majetkový podíl přesto, že jako oprávněná osoba v transformaci družstva vystupoval, budou velmi vzácné,

²Zákon č. 42/1992 Sb. sice výslovně oprávnění rozhodovat v těchto případech transformačním orgánem neuvádí, lze je však odvodit z ust. § 9 odst. 5 písm. f) transformačního zákona, kde je jako podstatná náležitost transformačního projektu uveden i počet oprávněných osob s odkazem na jejich jmenný seznam. Kromě toho uznání či odmítnutí někoho jako oprávněné osoby se ve svých důsledcích nedotýká vůbec družstva. Tomu přece může být zcela jedno, mezi kolik oprávněných osob svůj majetek rozdělí, když už všechnen majetek rozdělit musí. Tím, komu to však nemůže být jedno, jsou právě samy oprávněné osoby. Zvětšení jejich počtu se logicky musí projevit zmenšením jejich jednotlivých transformačních podílů. Ony proto musí mít zájem na tom, aby jako oprávněné osoby v procesu transformace vystupovaly pouze občane, kteří splňují zákonem stanovené předpoklady jimi být. Samotným oprávněným osobám proto také po právu náleží rozhodnout o splnění těchto předpokladů.

pokud se vůbec vyskytnout. Vyloučeny však zcela nejsou. Mohlo by se tak stát např. tehdy, kdy by občan, který se stal oprávněnou osobou z titulu svého členství v družstvu, neměl v družstvu ani majetkový vklad člena (ust. § 16), ani nesplňoval žádné kritérium uvedené v § 17, a to dokonce ani kritérium odpracovaných roků.

Jako pravděpodobnější by mohl nastat případ, kdy občan se stal oprávněnou osobou pouze z titulu vlastnictví půdy a současně splňoval pouze kritérium půdy. Podíl na půdu by se mu však nevypočítal tehdy, jestliže mu byla půda vydána do užívání v období od 15. 5. 1990 (dříve to nebylo možné) do 23. 6. 1991 (tj. přede dnem účinnosti zákona o půdě). Tuto situaci vytvořil, zřejmě nechtěně, sám zákonodárce, když jinak stanovil časový okamžik trvání užívání půdy družstvem pro vznik nároku být oprávněnou osobou v § 14 a jinak pro vznik nároku na výpočet majetkového podílu na půdu v § 17. Později byl sice učiněn pokus odstranit tento rozpor jako tiskovou chybu vzniklou při publikaci zákona ve Sbírce, ze srovnání s autentickým textem zákona v podobě, v jaké byl odhlasován v parlamentu však je zřejmé, že chyba je již v tomto autentickém textu a že zvolená forma odstranění uvedené chyby je nepřijatelným pokusem měnit parlamentem přijatý text zákona. Platí tedy původně publikovaný a nikoli později upravený text zákona. Přinejmenším do té doby, než novela uvedenou chybu napraví. To však dnes, po skončení procesu transformace již není pravděpodobné.

IV. Případy, kdy nárok občana na majetkový podíl byl uspokojen jen zčásti

Jde o situaci, kdy občan byl uznán oprávněnou osobou a jako oprávněná osoba také v transformačním procesu vystupoval, avšak družstvo při výpočtu jeho majetkového podílu nepřihlédlo k některým skutečnostem, které mohly výši majetkového podílu ovlivnit.

Zde je třeba uvést několik skutečností, které na posouzení těchto případů mohou mít vliv.

Především je třeba konstatovat, že na rozdíl od předchozích případů, kdy se jednalo o uznání či neuznání občana jako osoby oprávněné a kdy rozhodnutí příslušelo transformační valné hromadě, výpočet majetkových podílů svěřil transformační zákon družstvu. Obecně lze tedy konstatovat, že případné porušení povinnosti řádně vypočítat majetkový podíl oprávněné osobě má za následek právní odpovědnost družstva. Tento závěr by ovšem neplatil tehdy, jestliže výpočet podílu je nižší v důsledku kritéria stanoveného transformační valnou hromadou pro výpočet podílu. Zákon v § 17 sice tato kritéria stanovil, současně však také v § 9 odst. 5 písm. g) uvedl stanovení kritérií pro výpočet podílů jako jednu z podstatných náležitostí transformačního projektu. I když zákon sám tato kritéria v 17 vymezuje značně konkrétně, ponechal přesto transformační valné hromadě určitý, byť jen velmi malý, prostor pro jejich upřesnění. Hranice tohoto prostoru nemohla valná hromada překročit. Zákon

výslovně stanovil, že kritéria stanovená v transformačním zákoně musí být v souladu se zákonem. Jestliže však transformační valná hromada tyto hranice nerespektovala a k vymezení kritérií přistoupila značně „tvůrčím“ způsobem, jak o tom svědčí některé transformační projekty, pak jednoznačně porušila zákon. Opět se setkáváme s problémem, kdo nese za toto porušení práva odpovědnost. Transformační valná hromada nikoli. Družstvo? Stanovení kritérií je podstatnou náležitostí schváleného transformačního projektu a ten by měl být závazný jak pro oprávněné osoby, tak pro družstvo. Je však závazná i ta jeho část, která odporuje zákonu? Domnívám se, že nikoli. Družstvo by proto mělo podíly vypočítat v souladu s kritérii odpovídajícími platnému zákonu. Jestliže tak nepostupovalo, porušilo i družstvo zákon.

Příčiny, které mohly vést k výpočtu nižšího majetkového podílu, než jaký by odpovídal skutečným nárokům oprávněné osoby, lze, vedle prostých početních chyb nebo úmyslu, shrnout následovně:

- Sporné a proto do výpočtu transformačních podílů nezahrnuté, restituční nároky; nejenže nemohly být přesně započteny do tzv. „základního podílu“, ale, vzhledem k tomu, že půjde zpravidla o náhradu za tzv. ostatní majetek převzatý družstvem, by měly být i základem pro výpočet kritériálního podílu podle § 17 písm. c) zákona.
- Sporné majetkové vklady členů (§ 16 zákona). Opět mohly být základem nižšího výpočtu základního majetkového podílu a shora uvedeného kritériálního podílu (§ 17 písm. c) zákona). Je třeba zdůraznit, že majetkové vklady jako součást majetkového podílu přicházely v úvahu pouze u členů družstva – původních vlastníků zemědělského majetku převzatého družstvem.
- Sporná nebo včas neuplatněná výměra půdy nezbytná pro výpočet podílu na půdu (§ 17 písm. a) zákona).
- Sporný nebo včas neuplatněný počet odpracovaných roků v družstvu.

Uvedené příčiny rozporů mezi oprávněnou osobou a družstvem v otázce výše majetkových podílů (a do určité míry se to týká i uznání občana jako oprávněné osoby), mají svůj základ v námitkách družstva v tom směru, že oprávněná osoba včas svůj nárok neuplatnila, resp. včas nepředložila důkazy o existenci svého nároku nebo o jeho celé výši. Z toho důvodu je třeba se u tohoto problému zastavit.

Nejprve je třeba si uvědomit skutečnost, že právní úprava rozlišuje mezi uplatněním nároku být oprávněnou osobou při transformaci družstva na straně jedné a uplatněním nároku na vypočtení majetkového podílu v určité výši podle některého z kritérií uvedených v ust. § 17 na straně druhé.

V prvním případě stanoví zákon konkrétní termín uplatnění a prokázání nároku pouze v ust. § 14 písm. b). To znamená pro ty občany, kteří se chtěli stát oprávněnými osobami z titulu svého vlastnictví k pozemkům nebo jinému zemědělskému majetku užívaného družstvem. Tato lhůta byla tříměsíční, počítala se ode dne účinnosti zákona a končila proto dne 28. dubna 1992. Problém včasného uplatnění nároku být oprávněnou osobou se netýká občanů–členů družstva, neboť ti byli

oprávněnými osobami právě již z titulu svého členství. O tom, že je občan členem družstva nemusel vědět jen on sám, ale pochopitelně i družstvo a proto tuto skutečnost nemusel občan ani uplatňovat ani prokazovat. V případě občanů, kterým zákon nabídl možnost být oprávněnými osobami z titulu svých restitučních nároků vůči družstvu, zákon výslovně lhůtu pro uplatnění jejich nároku být oprávněnou osobou nestanovil. Přesto i v tomto případě existovaly určité časové meze pro uplatnění tohoto nároku. Při jejich vymezení je třeba si znovu připomenout, že zákon jako předpoklad pro to být v této skupině oprávněnou osobou stanovil nejen existenci restitučního nároku, ale i dohodu oprávněné osoby s družstvem v tom směru, že započtení restituční náhrady do majetkového podílu si obě strany zvolily jako způsob vypořádání této náhrady. Tyto skutečnosti mohly nastat kdykoli v průběhu transformace družstva. Od toho okamžiku se občan mohl stát oprávněnou osobou. Nemohl však již uplatnit ta práva oprávněné osoby, která se týkala těch fází transformačního procesu, které již v té době byly minulostí. Např. nemohla se již zúčastnit první transformační valné hromady a volit transformační radu. Oprávněnou osobou se mohl občan z tohoto titulu stát vlastně kdykoli v průběhu transformace, nejdéle však do jejího skončení.

V druhém případě, tj. v případě uplatňování nároku na podíl podle určitého kritéria uvedeného v § 17 zákona, případně na určitou výši tohoto podílu, vypadá určití časové hranice pro uplatňování těchto nároků poněkud jinak.

Především je třeba konstatovat, že zákon v tomto směru výslovně žádnou časovou hranici nestanoví. Dále je třeba vzít na vědomí skutečnost, že každá oprávněná osoba, bez ohledu na to, z jakého důvodu se stala oprávněnou osobou v transformaci družstva, mohla uplatňovat nárok na podíl podle všech kritérií § 17, která splňovala. Ačkoli zákon žádnou lhůtu výslovně nestanoví, z povahy věci nepochybně vyplývá, že důkazní prostředky prokazující splnění kritérií § 17 zákona pro výpočet tzv. „kritériálních podílů“ (jedné ze dvou částí majetkového podílu označované zákonem jako tzv. „další majetkový podíl“ – srov. § 7 odst. 4 zákona), musela uplatnit nejpozději do okamžiku provedení vlastního výpočtu těchto podílů. Družstvo muselo tento výpočet provést a s jeho výsledkem oprávněnou osobu seznámit nejpozději do 30 dnů ode dne schválení transformačního projektu. Přesnější časové údaje mohl stanovit transformační projekt v rámci harmonogramu transformace, který měl být jeho součástí. Nutnost uplatnit nároky oprávněné osoby nejpozději do provedení tohoto výpočtu pak vyplývá z toho, že na podíly muselo být rozpočítání veškeré čisté jmění družstva, takže po tomto výpočtu již žádný zdroj majetku pro výpočet dalších později uplatněných nároků v družstvu nezbyl.

Řečené platí pro tu část transformačních podílů, které byly vypočteny podle kritérií § 17 zákona. Neplatí však pro tu část majetkového podílu, která je představována restituční náhradou vypořádanou započtením do majetkového podílu. V tomto případě mohly být předkládána důkazy o výši nároku na tuto část podílu dokonce i po skončení transformace družstva. To proto, že pro účely restitucí stanovil transformační zákon družstvům povinnost vytvořit tzv. transformační rezervu, tj. část

jmění družstva ponechat mimo rozdělovací proces a používat ho právě na úhradu restitučních nároků. Proto i po skončení transformace družstva zde zůstává zdroj, z něhož lze, dohodnou-li se na tom družstvo a oprávněná osoba, dopočítat tuto část transformačního majetkového podílu.

Opožděně prokázaná výše restitučního nároku však rovněž nezůstane bez následků. Jak jsem již výše uvedl, restituční náhrada se objevuje v transformačním majetkovém podílu nejen jako určitá finanční částka odpovídající nominální hodnotě nahrazovaného zemědělského majetku, ale současně tato náhrada slouží jako kritérium pro výpočet kritériálního majetkového podílu podle § 17 písm. c) zákona. Jestliže oprávněná osoba prokáže svůj restituční nárok nebo jeho část až po té, co již kritériální majetkové podíly byly vypočteny, není již z čeho tyto podíly počítat. Proto prokázání restitučního nároku po té, co byl výpočet kritériálních majetkových podílů již proveden, nelze považovat z hlediska transformačního zákona za včasné, a to i v tom případě, že byly dodrženy lhůty zákona restitučního.

V řadě případů bude předmětem sporu i otázka, kdo vlastně měl prokazovat skutečnosti rozhodné pro vznik a výši nároků na transformační majetkový podíl (jeho jednotlivé části).

Obecně lze konstatovat, že i zde platí obecné pravidlo, že důkazní břemeno nese ten, kdo právo (nárok) uplatňuje, kdo tvrdí, že jej má.

Situace, pokud jde o důkazní prostředky, bude v konkrétních sporných případech odlišná podle toho, které části majetkového podílu se důkazní prostředek bude týkat. U tzv. základního podílu, sestávajícího jednak z restituční náhrady, kterou se oprávněná a povinná osoba dohodly uhradit formou započtení do majetkového podílu a z majetkového vkladu člena (§ 16 zákona), to budou doklady o movitém zemědělském majetku, který družstvo v minulosti převzalo. Do restituční části majetkového podílu se mohou dostat i náhrady za znehodnocené nebo likvidované stavby a trvalé porosty. V těchto případech bude muset oprávněná osoba prokazovat nejen to, že tyto osoby ona nebo její právní předchůci vlastnili, ale i výši nároku, tj. cenu tohoto majetku nebo výši újmy způsobené znehodnocením nebo likvidací těchto věcí. U likvidovaných stavebních nemovitostí muselo předcházet restituční řízení před pozemkovým úřadem. Úspěšnému uplatnění nároku na tuto část transformačního majetkového podílu nevádí ani to, že restituční řízení u pozemkového úřadu skončilo po výpočtu transformačního podílu. Pokud jde o náhrady za živý a mrtvý inventář, zákon usnadnil důkazní povinnost oprávněných osob tím, že pro případ, kdy nelze prokázat rozsah majetku převzatého družstvem nebo stanovit jeho současnou cenu, stanovil náhradní postup spočívající v určení výše nároku pomocí normativů – viz nař. vl. č. 20/1992 Sb. (ve znění nař. vl. č. 57/1992 Sb.). Podobně tomu bylo i u majetkových vkladů členů družstev (§ 16 písm. b) zákona. Tato podobnost se týká jak okamžiku, do kterého bylo možno tento nárok uplatnit, tak způsobu prokazování výše nároku.

Složitější situace pokud šlo o důkazní břemeno bylo u tzv. „kritériálních podílů“. Důkazní prostředky se lišily podle kritérií.

U půdy to byly především veškeré důkazní prostředky způsobilé prokázat vlastnictví oprávněné osoby k těmto pozemkům. Oprávněným osobám činilo potíže prokázání vlastnictví především v případech do té doby neprojednaného dědictví. Vzhledem k tomu, že podle našeho právního řádu (§ 460 obč. zákoníku) se vlastnictví nabývá smrtí zůstavitele, dědicové se nacházeli v situaci, kdy byli vlastníky pozemků (spoluvlastníky), současně však stáli před problémem, jak toto své vlastnictví prokázat. Podle mého názoru družstvo mělo jako důkaz vlastnictví k pozemkům uznat předložené doklady svědčící o vlastnictví původního vlastníka (zemřelé osoby) – úřední doklad osvědčující jeho smrt, doklady prokazující příbuzenský vztah oprávněné osoby k zůstaviteli zakládající současně jeho postavení dědice případně doplněné jeho čestným prohlášením a případně (bylo-li dědické řízení alespoň zahájeno) osvědčení státního notářství o tom, že oprávněná osoba je dědicem v tomto řízení.

U odpracovaných roků v družstvu rovněž platila obecná zásada, že prokazovat splnění tohoto kritéria má oprávněná osoba. V praxi to však zpravidla bylo družstvo, které díky evidenci členské základny mohlo poskytnout výchozí podklady pro stanovení výše této části podílu. Oprávněné osoby pak již v podstatě jen vyjádřily své stanovisko v tom směru, zda družstvem uváděný počet roků souhlasí. Pokud však vznikl mezi oprávněnou osobou a družstvem v této otázce rozpor, který se dohodou nepodařilo vyřešit, musela by v případném sporu oprávněná strana prokazovat své tvrzení, že odpracovala v družstvu jiný počet roků, než jaký uvádí družstvo.

U kritéria „ostatní majetek převzatý družstvem“ opět oprávněná osoba měla prokazovat množství a cenu tohoto majetku. Opět tady platí to, co již bylo řešeno v souvislosti s restitučním náhradami za tento majetek započtenými na podíl. Že v případě důkazní nouze oprávněné osoby se mělo vycházet z nař. vl. č. 20/1992 Sb.

V.

Řešení důsledků porušení zákona spočívajících v nepřiznání nebo zkrácení nároku oprávněné osoby

Dostáváme se konečně k jádru věci, tj. k úvahám o tom, jaké právní důsledky má odmítnutí či zkrácení nároku na majetkový podíl (jeho určitou výši) oprávněné osoby z transformace družstva.

Z předchozích našich úvah vyplynulo, že se v praxi mohou vyskytovat dvě skupiny případů. V první skupině půjde o případy, kdy nepřiznání majetkového podílu je důsledkem odmítnutí občana jako oprávněné osoby. V druhé skupině pak o případy, kdy občan v procesu transformace jako oprávněná osoba sice vystupoval, ale majetkový podíl mu byl přiznán ve výši nižší, než jaká mu náležela. U obou skupin pak vycházím ve svých dalších úvahách z předpokladu, že nároky občana byly oprávněné a že to bylo družstvo, kdo porušil platnou právní úpravu.

Za této situace pak předmětem následujících úvah nebude nic jiného, než hledání možností, jak dodatečně napravit majetkovou újmu, kterou občan v důsledku protiprávního postupu družstva utrpěl. Protože v konečné fázi by takovéto případy řešily soudy, jsou pak tyto úvahy i hledáním řešení, která by soudy v těchto případech mohly použít.

Začneme své úvahy druhou z obou uvedených skupin případů. To znamená případy, kdy oprávněné osobě nebyl přiznán majetkový podíl ve výši odpovídající jejímu nároku.

Pokud byla takto snížena restituční část majetkového podílu, problém nevznikne, jestliže družstvo vytvořilo dostatečnou restituční rezervu, z níž dodatečně může být chybějící část majetkového podílu dopočítána. Restituční rezerva se pak o tuto část zmenší.

V případě, že nebyl v plné výši oprávněné osobě přiznán majetkový vklad člena, bude náprava možná jen za stejného předpokladu. I když s tímto nárokem transformační zákon uvažuje samostatně a činí z něj samostatnou odpočítatelnou položku od jmění družstva a později i část transformačního podílu, z hlediska zákona č. 229/1991 Sb. jde i u těchto oprávněných osob o restituční náhradu. Proto i zdroj k jejímu krytí je stejný jako pro ostatní restituční nároky, tj. v restituční rezervě.

Konečně zkrácení majetkového podílu oproti skutečnému nároku se může dotýkat i té části transformačního majetkového podílu, který představují podíly vypočtené podle kritérií uvedených v § 17 transformačního zákona. Zde bude řešení komplikované. Než se o ně pokusíme, považují za nezbytné zdůraznit, že odstranění majetkové újmy způsobené oprávněné osobě tím, že jí byl vypočten nižší majetkový podíl než jaký jí podle zákona příslušel, je nepopiratelným nárokem této osoby. A to nárokem směřujícím vůči družstvu. Vzniká ovšem problém, jakou právní povahu bude mít toto dodatečné plnění družstva. Odpověď na tuto otázku úzce souvisí s odpověďmi na otázky další. Především na otázky, z jakého zdroje bude dodatečné plnění poskytnuto a jaký je vlastně vztah tohoto plnění k transformačnímu procesu družstva.

Pokud jde o zdroj, z něhož má být újma oprávněné osoby odstraněna, je třeba připomenout, že veškerý majetek družstva, určený zákonem k rozdělení mezi oprávněné osoby, byl již v době, kdy k odstranění uvedené újmy má dojít, také rozdělen. Výjimku tvoří pouze restituční rezerva. Její použití je však zákonem přísně účelově určeno. Pro řešení těchto případů je nepoužitelná. V tomto okamžiku tedy již není v družstvu zdroj majetku, z něhož by mohl být transformační podíl oprávněné osoby dopočítán. Takovýmto zdrojem nemůže být ani přírůstek hodnoty čistého jmění družstva, k němuž došlo od okamžiku ukončení transformace do okamžiku, kdy by mělo družstvo oprávněné osobě majetkový podíl dodatečně dopočítat. Případy přírůstku majetku družstva v období po jeho transformaci se prakticky téměř nevykytnou, neboť v naprosté většině případů od ukončení transformace zaznamenala družstva výrazné ekonomické ztráty, jež se nemohly neprojevit i úbytkem hodnoty

jejich majetku. Ale i kdyby se vyskytlo družstvo, jehož čistě jmění se v období po ukončení transformace zvýšilo, nepředstavovalo by toto zvýšení zdroj majetku určeného pro transformaci, tj. k rozdělení na transformační podíly. To proto, že transformační proces ve smyslu procesu upraveného zákonem č. 42/1992 Sb. skončil. K rozdělení v rámci transformace byl zákonem určen pouze majetek, který mělo družstvo v době své transformace a který také uvedlo v transformačním projektu. Z žádného ustanovení transformačního ani jiného zákona dosud přijatého parlamentem nelze dovodit, že by tento majetek určený pro rozdělení v rámci transformace mezi oprávněné osoby mohl být i po skončení transformace družstva doplňován, a to z jakýchkoli zdrojů. Tento fakt zdůrazňují záměrně proto, že i v jiných souvislostech se nezdá, že objevují názory, že družstva jsou povinna do majetkových podílů dodatečně rozpočítat příjmy, které získají z prodeje svého majetku za cenu vyšší než v jaké byl oceněn pro účely transformace, nebo dokonce i příjmy ze své další hospodářské činnosti. Pro žádný takovýto názor platná právní úprava neposkytuje základ.

Za této situace existuje pouze jediný způsob jak znovu obnovit zdroj pro dodatečný výpočet chybějící části kriteriálního majetkového podílu oprávněné osoby. Tímto způsobem je anulování dosavadních a provedení nových výpočtů majetkových podílů všech oprávněných osob. Výsledkem by bylo zmenšení všech těchto majetkových podílů, neboť část každého z nich by sloužila jako zdroj pro dopočítání majetkového podílu oprávněné osoby, která byla ve svém podílu dosud zkrácena a domáhá se nápravy.

Toto řešení považují osobně za problematické. Především proto, že jak jsem již zdůraznil, transformace družstva byla skončena a majetkové podíly zkontrolovány transformační radou i auditorem, jak stanoví zákon. Lze diskutovat o tom, jestli je dostatečným právním důvodem k vrácení části takto oficiálně stanovených podílů to, že oprávněné osoby nabyly víc, než kolik měly nabyt při správně provedených výpočtech (přitom správným výpočtem v tomto případě rozumím především výpočet, který plně bere v úvahu všechny oprávněné nároky všech oprávněných osob), když na druhé straně tyto osoby nabyly v dobré víře a porušení práva vůči jedné nebo několika z nich se nedopustili oni, ale družstvo. Zvláště nepřesvědčivá by byla tato argumentace v případě, kdy nešlo jen o početní chybu na straně družstva, ale o vědomé odmítnutí nároku (jeho části) oprávněné osoby, který však později, třeba právě až rozhodnutím soudu, byl potvrzen. Ale nejen v těchto, ale ve všech případech nesprávného výpočtu (úmyslného nebo z nedbalosti) právní povinnost porušilo družstvo a jedino ono by mělo nést důsledky tohoto porušení. Schůdnost shora uvedeného řešení v neposlední řadě komplikuje i řada dalších skutečností. To, že oprávněné osoby – členové družstva – v mnoha případech svůj majetkový podíl nebo jeho část převedly do režimu svého členského vkladu v družstvu, že od těchto členských vkladů je odvozeno základní zapisované jmění družstva a od něho opět nedělitelný fond družstva, vytvořený rovněž z části majetkových podílů členů, že to jsou všechno skutečnosti, které se zapisují do obchodního rejstříku. Rovněž již

značný počet oprávněných osob – nečlenů družstev své majetkové podíly převedl na jiné subjekty.

Vzhledem ke všem těmto skutečnostem se přikláním k jinému řešení. Toto jiné řešení rovněž vychází ze skutečnosti, že zdroj majetku družstva pro dodatečný dopočet kritériálního podílu již v družstvu není a že proto transformační podíl již vypočítat nelze. Dále vychází z toho, že protiprávního jednání se dopustilo výhradně družstvo a proto jen ono musí nést i jeho právní důsledky. Konečně také ze skutečnosti, že důsledkem porušení právní povinnosti na straně družstva je vznik majetkové újmy na straně oprávněné osoby. Tato majetková újma v dané situaci ma všechny znaky škody. Její náhrada se odehraje v rámci odpovědnostního vztahu. Odpovědnost za škodu je tedy oním základem a současně i rámcem, v němž se uskuteční plnění družstva směřující k náhradě toho, co mělo oprávněné osobě poskytnout již v průběhu transformace družstvo.

Uvedené řešení je jednoznačně výhodné pro oprávněné osoby. Především proto, že vypořádání této škody se neřídí ustanovením § 13 transformačního zákona. Oprávněná osoba proto nemusí splňovat předpoklady uvedené v tomto ustanovení jako předpoklady pro vypořádání transformačního majetkového podílu. Především to pak také znamená, že pro náhradu této škody neplatí lhůty v tomto ustanovení uvedené pro vypořádání majetkových podílů. V tomto směru jde o řešení, které lze označit za přísné vůči družstvu. Přesto se domnívám, že je namístě. Je třeba si jen připomenout, že je důsledkem toho, že družstvo předtím jednalo protiprávně.

Nyní obraťme svou pozornost k druhé skupině případů popsanych v úvodu této části našich úvah, tzn. k případům, kdy příčinou toho, že občanovi nebyl v transformaci v družstvu vypočten majetkový podíl byla skutečnost, že mu nebyl přiznán statut oprávněné osoby. Současně připomínám, že bude řeč pouze o těch případech, kdy odmítnutí občana jako oprávněné osoby nebylo výsledkem rozhodnutí transformačního orgánu, ale chybného postupu družstva, které jeho přihlášku samo odmítlo, aniž ji transformačním orgánům včas předložilo. Nejenže ho nepozvalo na jednání transformační valné hromady, ale ani mu její konání řádně neoznámilo.

Je nepochybné, že i v těchto případech občan, pokud splňoval předpoklady být oprávněnou osobou, rovněž utrpěl majetkovou újmu tím, že mu v transformaci nebyl vypočten majetkový podíl, ačkoli vypočten být měl. Občan má také nepochybný nárok na její odstranění. I tu vyvstávají stejné otázky jako v případech, které jsme řešili v souvislosti s tím, kdy občan sice vystupoval jako oprávněná osoba, ale nároky mu nebyly přiznány v plné výši. To je otázka zdroje dodatečného plnění a jeho právní povahy. I zde bude platit, že v době dodatečného plnění již zde nebude zdroj, z něhož by toto plnění, pokud by mělo mít povahu transformačního podílu, bylo poskytnuto. Argumentace by proto byla stejná jako u předchozí skupiny případů.

Nově se tu však setkáváme s problémem spočívajícím v tom, že počet oprávněných osob je podstatnou náležitostí transformačního projektu. Současně jde o tu část transformačního projektu, která je závazná jak pro oprávněné osoby, tak i pro družstvo. Družstvo tedy nemůže dodatečně počet oprávněných osob měnit, neboť

mu to nepřísluší. Na druhé straně nelze očekávat, že orgán, který jediné by to mohl učinit, se ještě sejde. Jak jsem již i v jiných souvislostech uvedl, zákon s jeho působností po skončení transformace nepočítá.

U této skupiny případů však existuje ještě jeden problém, a to problém povahy téměř fatální. Souvisí totiž s otázkou, zda transformace družstva byla v takovém případě vůbec platně provedena. Na tomto místě je třeba si znovu připomenout to, na co jsem upozornil již v části II těchto úvah. Že totiž zákon v § 5 v odst. 1 a 2 a v § 10 odst. 1 a 2 stanovil, že transformační valná hromada je řádně svolána, jsou-li na ni předepsaným způsobem pozvány všechny oprávněné osoby, a že jediné takto řádně svolaná valná hromada je způsobilá projednat a tedy i chválit transformační projekt družstva. Jestliže pak občanovi – oprávněné osobě bylo postupem družstva odepřeno účastnit se jednání této valné hromady, nezbyvá než vyvodit z toho jediný možný závěr – že transformační valná hromada tuto způsobilost neměla. Od tohoto závěru je již jen krůček k dalšímu, že tudíž ani transformace nebyla řádně a včas provedena. Zákon dokonce v této situaci hrozí družstvu vstupem do likvidace.

Budeme-li se držet přísně textu zákona, je jen jediný možný způsob zjednáni nápravy této situace. Opakovat transformační valnou hromadu po té, co bude znovu, tentokrát již řádně svolána. Současně je však zcela jasné, že tato cesta k nápravě je nejen komplikovaná a nákladná, ale vlastně i nereálná. Aniž bych vypočítával všechny důvody pro toto tvrzení, omezím se na ty zásadní. Především naprostá většina družstev, která do transformace vstoupila, jí prošla a ukončila zápisem do obchodního rejstříku, ať již sebe sama v transformované podobě, anebo nových subjektů v těch případech, kde se původní družstvo v průběhu transformace současně i dělilo na více subjektů. Všechny tyto subjekty byly zapsány, včetně těch, u nichž došlo k opomenutí některých oprávněných osob. Oprávněná osoba by se proto zřejmě musela s uplatněním neplatnosti transformace družstva obrátit na soud a požadovat rozhodnutí deklarující tuto neplatnost. Dalším neméně závažným důvodem je, že družstva se za dobu od ukončení transformace výrazně změnila. A to nejen co do složení a početnosti své členské základny, ale i co do výše svého majetku. Dokonce dnes je již nemálo družstev, která po transformaci vstoupila do likvidace, nebo se dále dělila či jinak transformovala do jiných podnikatelských forem. Konečně se domnívám, že i v mnoha z těch, která existují, by nebylo dostatek vůle ještě jednou absolvovat transformační proces.

Vzhledem k těmto důvodům se kloním k závěru, že i přes porušení procedurálních ustanovení transformačního zákona je třeba výsledek transformačního procesu, tj. schválení transformačního projektu a v něm i počtu oprávněných osob, považovat za platný. To však neznamená popření nároku občana na náhradu majetkové újmy, která mu postupem družstva vznikla. A protože jde zde ještě mnohem víc příčin, které brání považovat dodatečné plnění družstva za transformační majetkový podíl, domnívám se, že i zde může jít jediné o náhradu škody podle obecných ustanovení

občanského zákoníku.

* * *

S U M M A R Y

Asserting Unrecognized Claims from the Transformation of Cooperative Farms

The transformation of cooperative farms, as ordered by the Act No.42/1992 Coll., ended almost a year ago. A part of the process was also the reconstruction of proprietary relations concerning both the members of the cooperatives and certain other persons beyond the cooperative. The concrete products of the reconstruction are the so called proprietary shares, calculated for all those who participated in the transformation of the cooperative and showing such persons' proprietary participation in the cooperative.

Although the transformation process as described in the abovesited Act was very complicated (or because of that) we can see now that the claims of the citizens were in many cases reduced or the shares were not calculated at all.

The paper tries to consider such cases and the possibilities and means of asserting such unrecognized claims. The conclusions made herein confirm the fact evident already during the transformation process - low quality of the relevant legislation, not only complicating the transformation process as such but also about to complicate the process of asserting such claims and in some cases even to prevent their realization.